

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2023 (Ekim/October)

"Farada" Fiilinin Anlamı İle İlgili Meal ve Tefsirlerdeki Belirsizlikler ve Çözüm Önerisi
Umbiguities in Translations of Qur'an and Tafsirs about the Meaning of the Verb "Farada" and
a Solution Suggestion

Fatih TIYEK

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim
Dalı
Associate Professor, Kahramanmaraş
Sütçü İmam University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of
Tafsir
Kahramanmaraş, Türkiye
fatihdiyek@ksu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8225-479X>

Zekeriya PAK

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim
Dalı
Professor, Kahramanmaraş Sütçü İmam
University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of
Tafsir
Kahramanmaraş, Türkiye
zekeriyapak@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2854-1103>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 15/07/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 17/10/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2023

Atıf / Citation: Tiyek, Fatih – Pak Zekeriya. "Farada" Fiilinin Anlamı İle İlgili Meal ve Tefsir-
lerdeki Belirsizlikler ve Çözüm Önerisi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim/October, 2023), 568-
592.

<https://doi.org/10.31121/tader.1327909>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile li-
sanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Inter-
national License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

Meal ve tefsirler, Kur'ân'ı anlama çabasında olan insanlar için her daim önemli bir işlev görmüştür. Zira meal ve tefsirler aracılığıyla birçok ayetteki kapalılıklar, belirsizlikler giderilmekte; açık, gerekçeli ve gerektiğinde ayrıntılı bilgiler ile muhatabın anlaması kolaylaşmaktadır. Ancak bazı ayet ve kelimelerin doğru anlaşılmasının önünde engel teşkil eden çeşitli problemler de bulunmaktadır. Bazen bizatihi meal ve tefsirlerin ayetlerdeki kelime ve terkiplerin tercüme ya da izahında sundukları çoklu ve karışık bilgiler, muhatabın tereddüt yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu duruma örnek sayılabilecek kelimelerden biri “farada” fiilidir. Fiile verilen “farz kılma” anlamının içinde bulunduğu ayet için açık ve anlaşılır bir cümle kurmaya imkân vermemesi veya hakkında çok çeşitli ihtimallerin gündeme gelmesi muhatabın onun anlamı hakkında doğru ve kesin bir kanaat oluşturmasını zorlaştırmaktadır. İşte bu çalışmada fiilin yer aldığı ayetlerin meal ve tefsirlerdeki anlamları ele alınarak hem mevcut durumun ve önerilen anlamların yetersizliği ortaya konmaya hem de gerekçeleriyle birlikte onun için “gönülden yapma, helal kılma, lütfetme” anlamlarının uygunluğu temellendirilmeye çalışılacaktır. Çözüm önerisi olarak sunulan bu anlamlar sayesinde, ilave izah ve kelimelere ihtiyaç duyulmadan sadece fiilin lafzına bağlı kalınarak da muhatabın anlamasının mümkün olduğu ispat edilecektir. Fiil ile ilgili anlam istikrarı yakalanacaktır. Çalışmada ayrıca bir kelimeye verilen doğru anlamın cümleye etkisine, anlam istikrarının ve tutarlılığın önemine ve belirsizlik, kapalılık gibi anlamayı zorlaştırıcı etkenlerin sonuçlarına işaretler de bulunacaktır. Böylece Kur'ân'daki bir kelimenin ve ayetin anlaşılması çabasında hangi hususlara dikkat edileceği ile ilgili bir farkındalığa da katkı sağlanmış olacaktır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Meal, Farada, Belirsizlik.

Abstract

Translations of the Qur'an and tafsirs have always been significant for people attempting to comprehend the Qur'an. Because the translation of the Qur'an and tafsirs removes ambiguities in many verses, it becomes simpler for the addressees to grasp with clear, reasoned, and, where required, thorough information. However, there are several issues that prevent proper comprehension of some verses and words. The various and mixed information provided by the translations and tafsirs itself in the translation or explanation of the words and compositions in the verses might often lead the addressee to hesitate. The verb “farada” is one word that can be used to illustrate this circumstance. The fact that the verb's meaning of “make obligatory” does not allow for the establishment of a clear and understandable sentence for the verse in which it is included, or that there are several possibilities about it, makes it difficult for the addressee to form a correct and definite opinion about the meaning of this verb. In this study, it will be attempted to reveal the inadequacy of the current situation and the suggested meanings by examining the meanings of the verses in which the verb is included in the translation and tafsirs, and to base the suitability of the meanings of "making it wholeheartedly, making it halal, giving grace" for it, along with its justifications. It will be demonstrated by these meanings offered as a solution proposal that the addressee can grasp only by sticking to the phrasing of the verb without the need for extra explanations and words. The meaning of the verb will be stable. The study will also highlight the impact of a word's accurate meaning on the phrase, the significance of meaning stability and consistency, and the repercussions of elements that make understanding difficult, such as uncertainty and ambiguity. As a result, it will also help to raise awareness of the difficulties to consider while attempting to grasp a word or phrase in the Qur'an.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Translations of the Qur'an, Farada, Umbiguity.

Giriş

Kur'ân ayetlerini tefsir ve tercümede, kelimelere verilen anlamlar, verilmek istenen mesajı gölgelememeli bilakis muhatabın doğru bir şekilde anlamasına aracılık etmelidir. Ancak bazı ayetlerde bir kelime ile ilgili tercih edilen anlam ya ilave izahlar gerektirmekte ya da kastedileni aktarmada yetersiz kalmaktadır. Çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız “farada” fiilinin anlamı ile ilgili ifade ve izahlar bu duruma somut bir örnektir. Halbuki Kur'ân'ın içerdiği dini, ahlâkî, sosyal konulardan yararlanmak, mesajlarını almak hem onun gönderiliş amacının bir gereğidir hem de

insanların bunlara olan ihtiyaçları sebebiyledir.¹ Bu bakımdan onun muhtevasının bilinmesi ve ilkelerinin insanlara ulaşması hem Kur'ân açısından hem de muhatap açısından istenen bir durumdur. Kur'ân ayetlerinin ihtiva ettiği mesaj ve ilkelerin muhataplarına ulaşması ise iki şekilde olmaktadır. Birincisinde muhatap, gerekli yeterliliğe erişip gözetilmesi gereken ilkeler doğrultusunda topladığı bilgiler aracılığıyla doğrudan ayetleri anlayarak muhtevadan haberdar olmaktadır. İkincisinde ise, birincisindeki bireysel bir aktivite olarak icra ettiği anlamayı toplumsal boyuta taşıyan müfessirin ya da mütercimnin başkalarının anlamasına aracılık etmesiyle mesaj muhataplara ulaşmaktadır. Bu ikinci şekilde, müfessirin kapalılıkları gidermek için yaptığı açıklamalar veya mütercimnin dil farklılığı sebebiyle ayetleri anlayamayanlar için yaptığı çeviri, bireyin kendisi için değil diğerleri için yaptığı bir eylemdir. Yapılan şey sosyal bir aktivitedir ve en az iki kişi arasında gerçekleşmektedir. Bunlardan birisi soru soran, anlamaya çalışan, diğeri ise cevaplayan, anlatan konumundadır.² Bu anlamda hem yapılan açıklamanın hem de çevirinin bunlara muhatap olan kişilerin Kur'ân ayetlerini kastedilen anlam doğrultusunda anlamasını kolaylaştırması gerekmektedir.

Anlamayı kolaylaştırmanın bir gereği olarak, tefsir kapsamındaki açıklamalar ve tercüme olarak ifadeye dökülenler muhatap nezdinde zihni karışıklığa, kapalılığa, soru işaretlerine yol açmamalıdır. Dolayısıyla da tefsire ve tercüme muhatap olanlar dikkate alınarak açık ve anlaşılır ifadeler seçilmeli, çelişkilerden uzak durulmalı, kapalı ve girift ifadelerden kaçınılmalı, ne dediği net olarak kestirilmeyen ifadeler tercih edilmemelidir. Çokanlamlılık, mecaz, mücmel, mübhem gibi kapalılık arz eden durumlarda anlamı destekleyici diğer unsurlar da gözetilerek kelime ve kavramların kullanıldığı bağlama uygun anlamları tespit edilmelidir. Müfessir veya mütercim, muhatabının kendisi aracılığıyla mesajdan haberdar olacağını unutmadan üstlendiği sorumluluk çerçevesinde hareket etmelidir. Anılan hususlara dikkat etmeden yapılan açıklama ya da tercüme muhatabın anlamasına aracılık etme bir tarafa zaman zaman anlamamaya ya da yanlış anlamaya sebebiyet verebilmektedir.

Ayetlerin taşıdığı mana ve mesajın aktarılmasında kelimeler mihenk noktalarını oluşturmaktadır. Onların anlamının doğru tespiti, mesajın doğru bir şekilde alınmasında önemli bir işlev görmektedir. Kelimeler ile ilgili yanlış ve isabetsiz bir tercih ise doğrudan ayetin anlamının değişmesine, zaman zaman da tamamen bozulmasına sebep olmaktadır. "Farada" fiilinin meallerdeki tercümesi ve tefsirlerdeki izahı, bu durumu ispatlar bir görüntü sunmaktadır. Çünkü muhatap nezdinde yanlış anlamaya yol açan ya da muhatabın yapılan açıklamayı anlamakta zorlandığı, nasıl olduğu, ne kastedildiği gibi sorular sormak durumunda kaldığı Kur'ânî ifadelerden biri de "farada" fiilidir. Zira söz konusu fiilin içinde bulunduğu bağlam itibariye hangi anlamıyla kullanıldığı gözetilmeden, yaygın ve lafza uygun olarak "farz kılmak" anlamıyla açıklanması veya tercüme edilmesi kastedilene yansıtılmakta yetersiz kalmaktadır. Aynı şekilde fiille ilgili alternatifli ve ihtimalli izahların yapılması, okuyucuyu belli ölçüde belirsizliğe mahkum ettiğinden anlamayı kolaylaştırması bir tarafa ihtiva ettiği belirsizlik, tutarsızlık ve kapalılık sebebiyle bazı problemlere de aracılık edebilmektedir. Bu açıdan peşin hükümlü ve kolay bir şekilde bir anlamı tercih etme, birden çok ihtimale yer verme ya da her kullanımında yeni bir anlam önerme yerine kastedilen anlamı tespit etmenin gerekliliğine de işaret mahiyetinde bu fiilin ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi, ayetleri anlama çabasında dikkat edilecek hususlara katkı mahiyetinde faydalı olacaktır.

¹ Mustafa Cora, "Kur'ân Tefsirinin Önemi/Kulluk ve Dini Görevle İlgisi", *Kesit Akademi Dergisi* 5/18 (2019), 91.

² İbrahim Görener, "Anlama-Algılama ve Tefsir", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003), 298.

Çalışmada “farada” fiili, iki problematik yönüyle ele alınmaktadır. Birincisi müfessir ve mütercimler nezdinde hem bir ayet özelinde hem de kullanıldığı ayetler arasında “fiilin Kur’ân’daki anlamı şudur” hükmünü destekleyici bir netliğin bulunmamasıdır. İkincisi ise Türkçede de kullanılan “farz kılmak” anlamının uygun olup olmamasıdır. Bu içeriğiyle makalemiz çokanlamlı kelimelerin anlamına ilişkin çalışmalar ve Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler ile ilgili çalışmalar ile benzer yönler taşısa da hem “farada” fiili özelinde bu içerikte bir çalışmanın olmaması hem de fiili iki yönden ele alıp gerekçeli çözüm önerisi sunması yönüyle özgün bir çalışma hüviyetindedir.

1. Sözlük Anlamı

Farada fiili ve ondan türeyen kelimeler, birden çok anlamı ifade etmektedir. “ف - ر - ض” kökü, bir şey üzerinde çentik ve benzeri iz bırakmaya delalet etmektedir.³ Kelimenin bu asıl anlamına bağlı olarak, bir şey üzerinde oluşturulan çentik, gedik, kesik türü şeylere “الفرض” denilmektedir.⁴ Kelime temel anlamı itibariyle borç olarak verilen şeyin (kard) zıddı olan “geri almamak üzere hibe olarak verilen şeyi” de ifade etmektedir.⁵ Halil b. Ahmed, bu anlamı kelimenin ilk temel anlamı olarak vermektedir. Kullanıldığı bağlam itibariyle قرض kelimesi “borç olarak verilen şeyi” ifade ederken قرض kelimesi ise borç olmaksızın verilen şey anlamına gelmektedir.⁶ Başka bir ifadeyle karşılık beklemezsizin yapılan iyilik için قرض kelimesi kullanılırken; karşılık için yapılan iyilik ise قرض kelimesi ile ifade edilmektedir. “Fard” ve “kard” kelimelerinin bu zıtlığı مَا أَغْطَانِي قَرْضًا وَلَا قَرْضًا “Bana ne borç olarak ne de hibe olarak verdi” ifadesinden de açık bir şekilde anlaşılmaktadır.⁷

“Farada” fiili ve türevleri, ayrıca “hibe etmek, zorunlu kılmak, okumak, uygulamak, açıklamak, dişlerle çiğnemek/kemirmek, kalkan, yaşını almış/ihtiyar” gibi anlamlara da gelmektedir. Fiilin mastar hali olan “فرض” kelime olarak borç olmaksızın verilen şey anlamı dışında “zorunluluk, çentik, gedik, uzun, iri, bir çeşit hurma” gibi anlamlara da gelmektedir.⁸ Kelimenin الفرضة kalıbı ise asıl olan çentik, yarık, gedik anlamlarıyla da ilişkili olarak “nehirden alınıp içilen bir parça su” ve “gemiye binilen iskele” için kullanılmaktadır.⁹ Kelimenin Türkçeye de geçen anlamıyla kullanıldığı “feraidullah” terkibi ise “Allah’ın koyduğu hükümler” anlamını ifade etmektedir.¹⁰

Kelimenin ifade ettiği anlamlardaki bu çeşitlilik, Türkçe kullanımı itibariye bilindik ve anlaşılması kolay zannedilen bu fiilin kullanımına göre hangi anlamı ifade ettiği ile ilgili daha ayrıntılı bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulduğunu somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

³ Ebül-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muḥammed Harun (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1979), 4/488-489.

⁴ Halil b. Ahmed *Kitâbu'l-'ayn*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/313; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 4/488-489; Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sıhâb tâcü'l-luğa ve sıhâbi'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1404/1984), 3/1097.

⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/313; Ayrıca bk. el-Cevheri, *es-Sıhâb* 3/1097.

⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/313.

⁷ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 4/489.

⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/313; Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, (Kâhire: ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, ts.), 12/13-15; el-Cevheri, *es-Sıhâb* 3/1097-1098.

⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/313; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 4/489.

¹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/313.

2. Kur'ân'daki Kullanımları

İnsanları bilgilendirme, onlara doğru ve yanlışları öğretme amacıyla olan Kur'ân, bu amaçları doğrultusunda ihtiva ettiği kelimeleri yerli yerinde kullanmıştır. Bu doğrultuda onun muhtevasında yer alan kelimelerden biri de "farada" fiilidir. Farklı bağlamları ve türevleriyle birlikte "farada" fiili ve ondan türeyen kelimeler yedi farklı sûrede 14 farklı ayette 18 defa geçmektedir. Kelime yedi ayette¹¹ sekiz defa mazi fiil kalıbıyla kullanılırken bir ayette¹² muzari fiil kalıbıyla kullanılmaktadır. Kelimenin isim hali فَرِيضَةٌ toplam beş ayette altı defa yer almaktadır.¹³ Kelimenin türevleri kapsamında ismi mef'ûl kalıbıyla iki ayette¹⁴ ve ism-i fail kalıbıyla da bir ayette¹⁵ geçtiği görülmektedir.

"Farada" fiili ve türevlerinin geçtiği yedi sûreden Bakara, Nisâ, Nûr, Tevbe, Ahzab ve Tahrîm Sûreleri Medenî, Kasas Sûresi ise Mekki'dir.¹⁶ Ancak bazı kaynaklarda Kasas Sûresi'nde kelimenin geçtiği 85. ayetin hicret sırasında Mekke ile Medine arasında bulunan Cuhfe denilen yerde nazil olduğu bildirilmektedir.¹⁷ Buna göre "farada" fiili ve türevlerinin tamamının Medenî ayetlerde geçtiğini söylemek mümkündür. İlgili kelimelerin iç bağlamı ise mehirden¹⁸ mirasa¹⁹, zekâtтан²⁰ hacca²¹, evlenmeden²² yemini bozmaya²³ kadar birçok hususu ihtiva etmektedir. Ayrıca Allah'ın Hz. Peygamberle münasebeti²⁴, Kur'ân'ın Hz. Peygambere lütfü²⁵, Nûr sûresi²⁶ ve İsrailoğullarının kesmesi gereken ineğin tarifi²⁷ gibi hususlar da kelimelerin ifade ettiği anlama dair ipuçları barındıran bağlamlar olarak dikkat çekmektedir. Kelimenin ism-i mef'ûl kalıbıyla geçtiği iki ayette de نصيب kelimesinin sıfatı olması da bir diğer ipucu durumundadır.

"Farada" fiili ve onunla ilişkili "ferîda, mefrûd ve fârid" kelimelerinin Kur'ân'daki durumu özet olarak bu şekilde olmakla birlikte asıl önemli nokta onun kullanıldığı ayetlerde cümleye kattığı anlamdır. Tamamını ele almak mümkün olmadığından belli bir kanaat oluşturabilecek sayıdaki tefsir ve mealler özelinde fiilin anlamıyla ilgili mevcut durum, bunun okuyucuya etkisi ve anlamayı kolaylaştırıcı anlam önerisi, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına da kendi çapında katkı sağlayacaktır. Zira fiilin kullanıldığı bağlamları itibarıyla, aşağıdaki başlıkta da ayrıntılı olarak dikkat çekileceği

¹¹ el-Bakara 2/197 ve 237 (2 defa); en-Nûr 24/1; el-Kasas 28/85; el-Ahzâb 33/38 ve 50; et-Tahrîm 66/2.

¹² el-Bakara 2/236.

¹³ el-Bakara 2/236 ve 237; en-Nisâ 4/11 ve 24; et-Tevbe 9/60

¹⁴ en-Nisâ 4/7 ve 118.

¹⁵ el-Bakara 2/68.

¹⁶ Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burbân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 136-137; Celâluddîn Abdîrahmân es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 1/51-52.

¹⁷ Bkz. Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte, (Beyrût: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 2002), 3/359; Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 4/249.

¹⁸ el-Bakara 2/236 ve 237; en-Nisâ 4/24.

¹⁹ en-Nisâ 4/7 ve 11.

²⁰ et-Tevbe 9/60.

²¹ el-Bakara 2/197.

²² el-Ahzâb 33/50.

²³ et-Tahrîm 66/1.

²⁴ el-Ahzâb 33/38

²⁵ el-Kasas 28/85.

²⁶ en-Nûr 24/1

²⁷ el-Bakara 2/68.

üzere, birden çok anlamın gündeme gelmesi, buna muhatap olan okuyucunun anlamasına ve verilmek istenen mesajı almasına engel teşkil etmektedir. Bu bakımdan onun her geçtiği ayette bağlamı da dikkate alınarak ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi ve anlamıyla ilgili doğru bir tespit yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde yanlış anlamalar ya da bazı belirsizlikler ve tutarsızlıklar, söz konusu olabilmektedir. İlgili ayetlerin doğru ve yanlış anlama dair açıklamalarıyla karşılaştırılmalı olarak ele alınması ve örnek tercümelere dikkat çekilmesi, problemin anlaşılması açısından da faydalı olacaktır.

3. Meal ve Tefsirlerdeki Anlam Tercihlerinin Yol Açtığı Belirsizlikler

Kültürlerarası etkileşimin bir yansıması olarak bir dilden diğerine kelime geçişi doğal bir durumdur. İnsanlık tarihinde bu durumun çok fazla örneği bulunmaktadır. Herhangi bir sebeple etkileşim halinde olan iki dil arasındaki kelime geçişleri din ortaklığının bir sonucu olarak Arapçadan Türkçeye de olmuştur. Türkçe, Kur'ân dili olan Arapçanın etkisinde kalarak özellikle de dini literatürde birçok kelimeyi ödünçleme yoluyla alıp kendi bünyesine katmıştır. Ancak bu geçiş sürecinde kelimeler, bazen orijinal anlamını koruyabilse de çoğu zaman ifade ettiği anlamın bütün unsurlarını koruyamamış anlamı daralarak ya da genişleyerek farklı anlamların göstergeleri haline dönüşebilmiştir.²⁸ Hakkında müstakil çalışmalar yapılan secde²⁹, fitne³⁰, israf³¹, ihtilaf³² gibi kelimelerde olduğu hem Arapçadan Türkçeye geçen kelimeleri iki dilde de aynı anlamda kabul etmek ve Türkçedeki anlamını esas almak bazı ayetlerin yanlış anlaşılmasına veya hiç anlaşılmasına sebep olabilmektedir. Bu duruma yol açan bir diğer problem ise hem bir ayet içinde hem de kelimenin kullanıldığı farklı farklı ayetlerde önerilen veya gündeme getirilen çoklu anlamdır.

Doğurduğu anlam sorunları açısından dikkat çeken kelimelerden biri de “farada” fiilidir. Çünkü içinde bulunduğu ayetlerde sözcüğe verilen “farz kılma” anlamı başta olmak üzere “gerekli kılma, açıklama, emretme, helal kılma, takdir etme” gibi birçok anlamın anlamayı kolaylaştırıcı bir fonksiyon icra etmesi bir tarafa muğlak ve anlamsız cümlelerin kurulmasına sebep olarak anlamı daha karmaşık bir hale getirmektedir. Muhatabın karşı karşıya kaldığı çok fazla anlam ihtimali, “farada fiili Kur'ân'da şu anlamı ifade etmektedir” tespitini ve kanaatini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple onun somut örnekler özelinde, örneklem kabilinden bazı meal ve tefsirlerdeki durumunun ayrıntılı bir şekilde ele alınması ve gözetilmesi gereken ilkeler çerçevesinde doğru anlamın ortaya konması faydalı olacaktır.

3.1. “Farada” Fiilinin Tefsir ve Meallerdeki Anlamları

Tefsir ve tercümesini konu edindiğimiz “farada” fiilinin biri hariç tamamı mazi kalıbıyla yer almaktadır. İçinde bulunduğu bağlam itibarıyla ifade ettiği anlam ile ilgili hakkında bir kanaat

²⁸ Zekeriya Pak, “Kur'ân'daki Kelimelerin Türkçeye Geçiş Sürecinde Ugradıkları Anlam Değişmeleri”, *Kabramanmaraş Süleymaniye İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2004), 92-93.

²⁹ Emrullah İşler, “Secde' Kelimesi ve Türkçeye Çeviri sorunu”, *İslâmiyât* 1/3 (1998), 105-115.

³⁰ Emrullah İşler “Fitne Katilden Beter mi? -Fitne Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu”, *İslâmiyât* 2/2 (1999), 137-153.

³¹ Ali Bulut, “Kur'ân'daki Çok Anlamlı Kavramların Türkçeye Çevirisi Sorunu (İsraf Kavramı Örneği)”, *Diyanet İlmî Dergi* 42/1 (2006), 79-94.

³² Zekeriya Pak – Fatih Tiyek, “Kur'ân'da ‘İhtilaf’ Kavramı ve Türkçe Çeviri Sorunu”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018), 1273-1295.

oluşmasına imkân tanıyacak sayıdaki meal ve tefsirlerin incelenip değerlendirileceği ilk örnek Bakara sûresi 197. ayettir. Fiilin ayet bütünlüğündeki yerini de gösteren kullanımı şu şekildedir;

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

"Farada" fiilinin de içinde bulunduğu bu ayet, bir önceki ayette bulunan hac ve umrenin tamamlanması emrinden sonra gelmiş ve aynı konu çerçevesinde haccın zamanına işaret ile başlamıştır. Devamında ise haccın yapılabileceği aylarda hac yapmak isteyen kişiye kadına yaklaşma, günaha sapma ve tartışıp çekişme gibi davranışların yasak olduğu bildirilmiştir.

Müfessirler konumuz olan *فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ* cümlesindeki "farada" fiili ile ilgili farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Örneğin Taberî (ö.310/923) ayetteki "farada" fiiline Allah Teâlâ'nın, hac yapan insana farz kıldığı bütün amelleri işlemeye ve Allah'ın yasakladığı bütün şeyleri terk etmeye kararlı olması anlamını vermiştir. Daha sonra da haccın hangi fiil ile farz olduğu hususundaki görüşlerden ihrama girme ve telbiye ile ilgili rivayetleri zikretmiştir.³³ Mâtürîdî (ö.333/944) ise haccın hangi başlangıç fiiliyle farz olduğu konusunda hem telbiyede bulunsun ya da bulunmasın hacı adayının hacca niyet ettiğinde ihrama girilmiş olacağını savunanların hem de adayın bu ibadetle ilgili olarak emrolunduğu şeyleri yapmaya, nehyolunduğu şeylerden de uzaklaşmaya niyet etmesiyle ihrama girmiş sayılacağını kabul edenlerin olduğunu zikrettikten sonra kendi görüşünü belirtmiştir. Ona göre hac ibadetini bu aylarda yerine getirmeye kesin karar veren kimseden kasıt hac aylarında telbiyede bulunan kişidir.³⁴ Zemahşeri, (ö.538/1144) fiile kendine gerekli kılması anlamını verdikten sonra bunun nasıl olacağı ile ilgili ise Ebu Hanife'ye (ö.150/767) dayandırarak telbiye getirme veya kurbanlık hayvanın boynuna nişan takıp onu sevk etme; İmam Şafi'ye (ö.204/820) dayandırarak ise niyet etme eylemlerine dikkat çekmiştir.³⁵

Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1210) ise kelimeyi aslı anlamı olan gedik açma, kesme anlamlarıyla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmıştır. Fiilin kök anlamı itibariyle fal okunda, ağaç direkte bıçakla açılan gedik, yayın kirişinin bağlandığı çentik anlamları ile namaz vb. ibadetlerin farz oluşu arasında bağlantı kurmuştur. Ona göre farz ibadetler, gedığın fal okunun ayrılmaz bir vasfı oluşu gibi, kulun ayrılmaz bir vasfı kabul edilmekte ve kul olduğunu göstermesi için ona gerekli olmaktadır. Bu durumda ayetteki "farada" fiili "zorunlu/gerekli kıldı" (أوجب) anlamını ifade etmektedir. Râzî'ye göre fiilin kök itibariyle "kesme" anlamıyla ilintili olarak "ayırdı" (أبان) anlamına gelmesi de muhtemeldir. Zira bir şeyi kesenin onu başka bir şeyden ayırdığı gibi Allah Teâlâ da bir şeyi farz kıldığında, onu başka şeylerden ayırmış olmaktadır. Râzî, bu iki farklı anlamın aynı sonuca işaret ettiğini belirttikten sonra bu cümledeki "farada" fiilinin, hac yapmayı kendine gerekli kılan kişinin ihrama girmesine sebep olan eylemini ifade ettiğini de belirtmektedir.³⁶ Kurtubî (ö.671/1273) de fiile "gerekli kılma" anlamını verdikten sonra onun şartları olarak da içinden ni-

³³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (Kâhire: Dâru Hicr, 2001), 3/452-457; Bu iki fiile işaret eden bir diğer tefsir için bk. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverîdî, *en-Nuket ve'l-uyûn*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye - Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfîyye, ts.), 1/258-259.

³⁴ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehlî's-sünne*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 2/88.

³⁵ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an bakâiki gavâmi'zî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûbi't-te'vîl*, (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 1/406.

³⁶ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 5/175.

yet etme, eylem olarak ihrama girme ve şifahen telbiye okumayı ifade etmiştir. Açıklamalarını “farada” fiilinin lügat anlamlarıyla da desteklemeye çalışmıştır.³⁷

Genel olarak değerlendirildiğinde müfessirlerin “farada” fiili ile ilgili olarak hem onun lügat anlamıyla ilintili bir şekilde “zorunlu kılma”, “gerekli kılma”, “kararlı olma/karar verme” gibi anlamları ifade ettiğini savunmaları hem de hacı adayının hangi fiili ile haccın farz olduğu sorusu çerçevesinde niyet etme, telbiye okuma, ihrama girme, kurban kesme gibi eylemlere işaret etmeleri kendi içerisinde fiilin anlamı ile ilgili bir tutarsızlık ortaya çıkarmaktadır. Çünkü ilkinde fiilin içinde bulunduğu cümle “kim bu aylarda kendine hacı gerekli kılsa/hacca karar verirse” anlamını ifade ederken ikincisinde “kim niyet, telbiye, ihram ya da kurban gibi eylemlerle hacca başlarsa” anlamına dönüşmektedir. Bu durumda fiil birbirinden tamamen farklı iki anlama muhtemel hale gelmektedir. Hem bir anlamın diğerine tercih edilmesini zorunlu kılan bir gerekçenin olmaması hem de her iki açıklamanın da neyi ifade ettiği hususunda muhatap nezdinde nasıl sorusunu akla getirmesi yapılan izahların ayetteki kapalılığı giderme noktasında eksik kaldığını ortaya koymaktadır.

“Farada” fiilinin anlamına dair tefsirlerdeki bu açıklamaların muhatapta oluşturduğu tercih belirsizliği ve kararsızlığı bazı meallerin tercümelerinde görülmektedir. Zira fiil ve içinde bulunduğu cümleye yapılan “*işte kim onlarda (o aylarda) hacı (kendine) farz eder (ihrama girer) se*”³⁸, “*kim o aylarda hacca başlarsa*”³⁹, “*o aylarda hacca girişen kimse*”⁴⁰, “*kim bu aylarda hacı eda ederse*”⁴¹, “*kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse)*”⁴², “*kim hacca karar verir (niyetlenip ihrama girer) ise*”⁴³, “*Kim o aylarda (ihrama girerek) hacı (kendisine) gerekli kılsa*”⁴⁴, “*Kim, bu aylarda hacı (kendine) farz kılsa*”⁴⁵, “*bu aylarda haccetmek niyetiyle ihrama giren kimse*”⁴⁶, “*kim o aylarda haccederse (ihrama girerse)*”⁴⁷, “*hac ibadetini yapanlara*”⁴⁸ tercümeleri de tefsirlerdeki gibi bir belirsizlik ve kısmî kapalılık ihtiva etmektedir. Çünkü bu tercümelerden anlaşılacağı üzere okuyucunun kanaatini zorlaştıracak şekilde fiil özelinde “*farz etme, farz kılma, başlama, girişme, eda etme, niyet etme, karar verme, gerekli kılma, o niyetle ihrama girme, haccetme, yapma*” gibi birçok anlam ortaya çıkmaktadır. Bu tercümelerdeki bir diğer eksiklik de farz kelimesinin Türkçedeki anlamı ile ayetlerdeki anlamının aynı olmamasından kaynaklanmaktadır. Türkçede fihi bir terim olan “farz” ve fiil hali “farz kılmak” kulun bir tercihi değildir. Kat’î bir delille belirlenen, yapılması kesinlikle istenen, terk edilmesi ise kesin olarak yasaklanan

³⁷ Muhammed b. Ahmed el-Şurubî, *el-Câmi li abkâmi'l-Kur'an*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 3/321.

³⁸ *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Risale yayınları, 1993), el-Bakara 2/197.

³⁹ *Kur'an-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/197.

⁴⁰ *Kur'an-ı Kerîm ve Meâlî*, çev. Mehmet Nuri Yılmaz (Ankara: Moro Yayıncılık, 2000), el-Bakara 2/197.

⁴¹ *Kur'an-Kerîm ve İzhâb Meâlî*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Çelik Yayınevi, 1981), el-Bakara 2/197.

⁴² *Kur'an-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayredin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), el-Bakara 2/197.

⁴³ *Kur'an Meâlî*, çev. Yusuf Işıcık (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2010), el-Bakara 2/197.

⁴⁴ *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), el-Bakara 2/197.

⁴⁵ *Son Çağrı Kur'an*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), el-Bakara 2/197.

⁴⁶ *Yüce Kur'an*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2011), el-Bakara 2/197; *Kur'an-ı Kerîm Meâlî*, çev. Mustafa Öztürk (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), el-Bakara 2/197.

⁴⁷ *Kur'an Meâl-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021), el-Bakara 2/197.

⁴⁸ *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçesi*, çev. Mehmet Çakır (Ankara: Özkan Matbaacılık, ts.), el-Bakara 2/197.

hüküm olan farzda⁴⁹ kulun bir tercihi ve etkisi söz konusu değildir. Ancak hem tefsirlerdeki “kendine gerekli kılma, zorunlu kılma” anlamları hem de meallerdeki “kendine farz etme, farz kılma” tercümelemleri bu tanım ile örtüşmemekte ve muhatabın zihninde kavram kargaşasının yaşanmasına sebep olmakta, farzın tayininin kulun bir eylemi olduğu yanlışlığına imkan vermektedir.

Yol açtığı anlama problemi sebebiyle bu ayette “farada” fiiline farz kılma anlamını vermek mümkün değildir. İhtimaller kapsamında işaret edilen diğer anlamlar ile ilgili ise “en doğrusu şudur” kanaati oluşmamaktadır. Kelimenin Türkçedeki fikhî terimi esas alarak anlamlandırılması da doğru değildir. Dolayısıyla fiile ayette kastedilen anlamı da yansıtacak şekilde bir anlam vermek daha doğru bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda bazı tefsirlerde yapıldığı gibi kelimenin lügat anlamı çerçevesinde bir karşılık bulmak gerekmektedir. Bu noktada kelimenin “borç olmaksızın vermek, karşılık beklemezsizin yapmak, gönülden yapmak”⁵⁰ anlamlarını esas almak ayet bütünlüğüne daha uygun düşmektedir. Üstelik fiilin yer aldığı cümleye verilecek “kim bu aylarda gönülden isteyerek hac yaparsa” anlamı muhatapta bir belirsizliğe yol açmamakta ve kastedileni aramaya sevk etmemektedir. Bu anlamda meallerde “niyet etmeye” işaret eden tercümelemleri de aynı doğrultudaki anlam tercihi kapsamında değerlendirmek mümkündür.

“Farada” fiiline verilen anlamın muhatabı belirsizliğe sevk ettiği ve bazı tutarsızlıkların gündeme geldiği bir diğer örnek ise Nûr sûresi وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَتَذَكَّرُونَ ayeti ile ilgili bazı tefsir açıklamaları ve tercümelemleridir. Sûrenin başlangıç cümlesi olan bu ayette, fiillerin sonundaki müennes gaibe zamirler “sûre” kelimesine raci olmakta ve Nûr sûresine atıfta bulunmaktadır. Bu yüzden “enzele” ve “farada” fiilleri ile başlayan cümleler sıfat olarak Nûr sûresinin iki vasfına dikkat çekmektedir.⁵¹

Çalışmamız kapsamında değerlendirdiğimiz “farada” fiiline verilen anlama göre de ayette dikkat çekilen sûrenin özelliği değişmektedir. Fiile verilen anlam ise onun şeddeli ve şeddesiz okunmasına göre değişmektedir. Fiildeki “ra” harfinin “farada” veya “farrada” şeklinde okunmasına göre farklı anlamlar verilmektedir.⁵² Farklı ihtimallere işaret bakımından en ayrıntılı açıklamayı Fahrüddin er-Râzî, yapmaktadır. Ona göre fiilin şeddesiz okunması durumunda “farz kılma, ölçüp biçmek, kesmek, takdir etmek” anlamlarına gelmesi muhtemeldir. Bu durumda farz kılma anlamına göre sûrenin “farz edilmesi” mümkün olmadığından kastedilen “Biz, o sûrede beyân edilenleri farz kıldık” anlamıdır. Fiilin şeddeli okunması durumunda ise mübalağa ve çokluk anlamları ön plana çıkmaktadır. Cümlelerin farz oluşu, iyice ve kuvvetli bir şekilde teyit etmesi de mümkündür, hükümlerin çokluğuna ve herkesin ömrünün sonuna kadar mükellef olmasına vurgu yapması da mümkündür.⁵³ Birçok müfessir buna benzer ihtimalleri zikretmektedir. Bazıları benzer ihtimallerin yanında fiilin açıklama anlamına da vurgu yapmaktadır. Buna göre cümle “onda yerine

⁴⁹ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûlî's-Serahsî* (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015), 1/110-111; Ebu'l-Berakât en-Nesefî, *Menâru'l-envâr* çev. Soner Duman, Osman Güman ve Süleyman Kaya (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016), 143; Alpaslan Alkış, *İslam hukuk usulü* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2020), 50.

⁵⁰ Bu anlamlar için bk. Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, 3/313; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğâ*, 4/489.

⁵¹ Muhyiddin ed-Dervîş, *İrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhu* (Beyrût-Dımeşk: Dâru'l-Yemâme ve Dâru İbni Kesîr, 1420/1999), 5/238.

⁵² Bu anlamlardan dördü için bk. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye - Müessesetü'l-Kütübî's-Şekâfiyye, ts.), 4/70-71

⁵³ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 23/130-131. Benzer bir izah için bk. ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/256.

getirilmesi gereken yükümlülükleri açıkladık” anlamını ifade etmektedir.⁵⁴

Müfessirlerin bazıları bu anlamlardan sadece farz kılma⁵⁵, açıklama⁵⁶ anlamını esas alırken Râzî’de olduğu gibi bazıları ise tefsirinde birden çok ihtimale yer vermiştir. Birçok ihtimalin söz konusu olduğu bu izahlarda “farz kılma ve beyan etme (açıklama)” anlamları daha çok tercih edilmiştir. Ancak bu iki anlam da cümlenin lafzî yapısına çok uygun düşmemektedir. Zira ona herhangi bir ilave yapmadan fiile ağırlıklı olarak verilen bu anlamlara göre cümle “onu farz kıldık” veya “onu açıkladık” anlamını ifade etmektedir. Zamir, “sûre” ismine raci olduğundan sûrenin farz kılınması ve sûrenin açıklanması muhatabı “nasıl” sorusunu sormak durumunda bırakabilir. Çünkü anlam tam oturmamaktadır. Özellikle de farz kılma anlamında sûrenin nasıl farz kılındığı sorusu mevcut lafız üzerinden tam manasıyla cevaplandırılmamaktadır. Yukarıda atıfta bulunduğumuz Râzî’nin “sûrenin farz edilmesi mümkün değildir” görüşünden de anlaşılacağı üzere bu eksiklik fark edilmiş ve bu yüzden de ilgili cümlenin izahı genellikle “f” harfi cerinin takdiri ve hüküm, uygulama gibi kelimelerin eklenmesi ile yapılmaktadır. Cümle “onu farz kıldık” yerine “onda farz kıldık/açıkladık” ya da “onda hükümleri farz kıldık/açıkladık” haline dönüştürülmüştür.

Tefsirlerde bulunan bu çözüm meallere de sirayet etmiştir. Çünkü “(hükümlerinin tabbikini) farz kaldığımız bir sûredir”⁵⁷, “(hükümlerini üzerinizce) farz kaldığımız bir sûredir”⁵⁸, “(hükümlerini) farz kaldığımız bir sûredir”⁵⁹, “uygulanmasını farz kaldığımız bir sûredir”⁶⁰, “(emirlerine uymayı) farz kaldığımız bir sûredir”⁶¹, “Biz indirdiğimiz bu sûrede, birçok hükümü ayrıntılarıyla açıkladık”⁶², “içinde birçok hüküm bildirdiğimiz bir sûredir”⁶³, “içinde hükümler vaz ettiğimiz bir sûredir”⁶⁴, “bir takım yaptırımlar getirmek için indirdiğimiz bir sûredir”⁶⁵ tercümelerinden de anlaşılacağı üzere bazı farklılıklar olmakla birlikte tefsirlerdeki durumun genel olarak esas alındığı görülmektedir.

Tefsir olarak yapılan açıklamaların ve dili Arapça olmayanlara mesajı aktarmak için yapılan çevirilerin doğruluğu noktasında gözetilmesi gereken husus realiteye uygunluk ve muhatabın doğru anlayıp anlamaması olmalıdır. Bu kriterler çerçevesinde “sûreyi farz kıldık” veya “sûreyi açıkladık” türü ifadelerin realiteye uygun olmadığı ve muhatabın aydınlanmasına katkı sağlamadığı söylenebilir. İbn Aşur’un (ö.1973) sûrede geçen bütün ayetler farz kılınmış hükümler getirmediği için farz kıldık anlamı uygun düşmez⁶⁶ itirazı da bu kanaati desteklemektedir. Genel olarak müfessirler

⁵⁴ Diğer ihtimaller ile birlikte açıklama anlamı için bk. et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 17/137-138; el-Mâturidî, *Te’vîlâtü ehlî’s-sünne*, 7/505; el-Mâveridî, *en-Nuket ve’l-uyûn*, 4/70-71.; el-Ḳurtubî, *el-Câmi li abkâmi’l-Kur’ân*, 15/100-101.

⁵⁵ Örneğin bk. ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 4/256.

⁵⁶ Örneğin bk. Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil*, 3/182.

⁵⁷ *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, en-Nûr 24/1.

⁵⁸ *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayredin Karaman vd., en-Nûr 24/1.

⁵⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Altuntaş – Şahin, en-Nûr 24/1; *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâlî*, çev. Mehmet Nuri Yılmaz, en-Nûr 24/1; *Kur’ân Meâlî*, çev. Yusuf Işıcık, en-Nûr 24/1; *Kur’ân Meâl-Tefsîr*, çev. Mehmet Okuyan, en-Nûr 24/1.

⁶⁰ *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, çev. Süleyman Ateş, en-Nûr 24/1.

⁶¹ *Kur’ân-Kerîm ve İzahlı Meâlî*, çev. Ahmed Davudoğlu, en-Nûr 24/1.

⁶² *Yüce Kur’ân*, çev. Abdulkadir Şener vd., en-Nûr 24/1.

⁶³ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Mustafa Öztürk, en-Nûr 24/1.

⁶⁴ *Son Çağrı Kur’ân*, çev. Salih Akdemir, en-Nûr 24/1.

⁶⁵ *Kur’ân-Kerîm ve Türkçesi*, çev. Mehmet Çakır, en-Nûr 24/1.

⁶⁶ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru’t-tabrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru’t-Tunusiyye, 1984), 18/142.

nezdinde de yukarıda da ifade edildiği üzere eksiklik hissedildiğinden ilave kelime takdirleriyle cümleler açıklanmaya ve tercüme edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu ilavelerin niçin ve hangi dayanağa istinaden yapıldığı ile ilgili yeterli bilginin olmaması ise muhatapı ikna etmede yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden fiile verilen anlam ve o çerçevede kurulan cümle, yeni soru işaretleri oluşturmayacak şekilde olmalı ve ikna ediciliği ile ilgili lafızda olmayan ilavelerin yapılmasını gerektirmemelidir. Bu kriterler doğrultusunda bir önceki örnek olan Bakara sûresi 197. ayetteki kullanım için önerilen anlamın bu örnekte de dikkat çekilen bu eksiklikleri giderici mahiyette olduğunu söylemek mümkündür. Zira kelimenin karşılıksız verme, hibe etme anlamları bu ayete de uygun düşmekte ve bu çerçevede cümleye verilecek "lütfettiğimiz sûre" anlamı daha anlaşılır bir ifade olmaktadır. Üstelik daha iyi anlaşılması için kelime ilavelerine de ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu açıklama doğrultusunda söz konusu ayeti şu şekilde tercüme etmek mümkündür: "İşte bir sûre! Onu biz indirdik, lütfettik ve içerisinde apaçık mesajlar sunduk. Belki düşünüp ders alırsınız."

Benzer bir durum da Kasas sûresi 28/85. ayette geçen "farada" fiilinin anlamlandırılması bağlamında görülmektedir. *إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ* bağlamında geçen fiile tefsirlerde birçok anlam verilmiştir. Tefsirlerde yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere fiilin altı farklı anlam ifade etmesi muhtemeldir.⁶⁷

Birinci ihtimale göre fiil, "farz kıldı" anlamını ifade etmektedir. Buna göre fiilin içinde bulunduğu ibare "Kur'an'ı farz kılan" anlamına geldiğinden ve muhatap açısından nasılığı hususunda biraz kapalı kalacağından tedbir olarak "Onunla amel etmeyi, onu okumayı, hükümlerini" gibi ilaveler yapılmıştır.⁶⁸

İkinci ihtimale göre ise fiili "indirdi" anlamına gelmektedir. Bu durumda "Kur'an'ı indiren" anlamı tutarsızlık oluşturmadığı için kelime ilavesine ihtiyaç duyulmamıştır.⁶⁹

Üçüncü ihtimale göre fiil, "verdi" anlamındadır. Diğer müfessirler ihtimallerden biri olarak buna işaret ederken Taberî, "indirdi" anlamını vermekle birlikte dayanak mahiyetinde fiile "verdi" anlamını kabul eden rivayetleri zikretmiştir.⁷⁰

Diğer üç ihtimalde ise fiil ile birlikte içinde bulunduğu *فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ* cümlesinin anlamı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu üçlüden ilkinde göre bu cümle "sana sorumluluğunu yükledi" veya "seni tebliğ ile mükellef kıldı" anlamını ifade etmektedir.⁷¹ Diğer iki izaha göre ise bu cümle "senin lisanıyla Kur'an'ı açıkladı" ve "sana indiriliş vaktini takdir etti" anlamlarına ifade etmektedir.⁷²

⁶⁷ Bu anlamlar farklı ihtimallere işaret eden tefsirlere dayanılarak tasnif edilmiştir. Örneğin bk. el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehlî's-sünne*, 8/204; el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn*, 4/272; Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beyrût: Dâru'l-Hayr, 2007), 6/619;

⁶⁸ el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn*, 4/272; ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/530; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 6/619; Faḥrüdîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25/22.

⁶⁹ eṭ-Ṭaberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 18/345; el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehlî's-sünne*, 8/204; el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn*, 4/272; el-Ḳurtubî, *el-Câmi li abkâmi'l-Kur'an*, 16/330.

⁷⁰ Bk. eṭ-Ṭaberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 18/346; el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehlî's-sünne*, 8/204; el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn*, 4/272; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 6/619.

⁷¹ el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn*, 4/272; ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/530.

⁷² el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn*, 4/272.

Kur’ân meallerinde de tefsirlerdeki kadar olmasa da anlam çeşitliliği görülmektedir. Meallerde ağırlıklı olarak farz kıldı anlamı verilirken bunlardan bazıları doğrudan “Kur’ân’ı farz kıldı”⁷³ tercümesini bazıları ise kelime ilaveleri ile “Kur’ân’ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan”⁷⁴, “(mucibiyile amel etmeni) senin üzerine farz kılan”⁷⁵ gibi tercümeleri tercih etmişlerdir. Bunun yanında fiili, indirme ve gerekli kılma⁷⁶, verme/indirme⁷⁷ indirme⁷⁸ anlamında kabul eden mealler de bulunmaktadır.

Tefsir ve meallerdeki bu çokanlamlılık muhatabın neyi anlaması gerektiği hususunda tereddüd yaşamasına sebep olacak boyuttur. Zira bir tefsirin kendi içinde ya da birbirlerine göre bu ihtimallerden birini ya da birkaçına işaret ettiği görülmektedir. Yapılan izahlardan “şu daha doğrudur” sonucu da çıkmamaktadır. Üstelik bazılarında kelimenin kök anlamının devre dışı kaldığı bazılarında ise içinde bulunduğu bağlamın gözetilmediği çok net bir şekilde görülmektedir. Çözüm ise hem kelimenin kök anlamına hem de içinde bulunduğu bağlama uygun anlamı tercih etmektir. Bu çerçevede bazı tefsirlerde de işaret edilen “verdi” anlamı en uygun anlam olmaktadır. Çünkü bu anlam hem fiilin önceki örneklerde de işaret edilen “karşılıksız verme, borç olmaksızın verme, hibe etme” anlamlarına uygun düşmekte hem de buna göre ifadeye dökülen “sana Kur’ân’ı veren” anlamı herhangi bir belirsizlik ve kapalılık ihtiva etmemektedir. İncelediğimiz tefsir ve tercümelerde örneğine rastlamasak da “Sana Kur’ân’ı lütfeden” anlamı da tercih edilebilir ihtimaller içinde sayılabilir. Bu açıklamalar doğrultusunda söz konusu ayetin baş kısmını şu şekilde tercüme etmek mümkündür: “Kur’ân’ı sana lütfeden seni vadedilene ulaştıracaktır.”

“Farada” fiilinin nasıl anlaşıldığı ile ilgili ele alınması gereken diğer iki örnek ise Ahzâb Sûresi 38 ve 50. ayetlerdeki kullanımımızdır. İlki olan 38. ayet, toplumda yanlış bir uygulama olan bir evlatlığın boşadığı kadınla boşayanın babalığının evlenmesi yasağının geçersizliğini gösteren Hz. Peygamber’in evlatlığı Zeyd b. Harîse’nin boşadığı Zeynep binti Cahş ile evlenmesi hususuna atıfta bulunan⁷⁹ ayetin devamında gelmiştir. Birçok müfessirin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere öncesinde başlayan konunun devam ettiği 38. ayette “farada” fiilinin cümle bütünlüğündeki yeri şu şekildedir;

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا

Tefsirlerdeki genel tercihe göre “farada” fiilinin yer aldığı bu ayetle, öncesindeki ayetlerdeki konu devam etmektedir. Buna göre ayet, Hz. Peygamberin evlatlığının boşadığı Hz. Zeynep ile evlenmesi ve bunun kendisi ve toplum tarafından kabulü için söylenmiş bir ifadedir. Çünkü ayet, hem Hz. Peygamber’in, şeriata mebni eylemlerinde birtakım faydalar olduğunu hem de bu çerçevede Hz. Zeynep ile evlenmesinin her türlü mahzurdan uzak ve berî olduğunu beyân etmek üzere

⁷³ Kur’ân-ı Kerîm Meâlî, çev. Altuntaş – Şahin, el-Kasas 28/85; Kur’ân Meâlî, çev. Yusuf Işıcık, el-Kasas 28/85; Kur’ân Meâl-Tefsir, çev. Mehmet Okuyan, el-Kasas 28/85; Son Çağrı Kur’ân, çev. Salih Akdemir, el-Kasas 28/85.

⁷⁴ Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî, çev. Hayredin Karaman vd., el-Kasas 28/85; Benzer tercihler için bk. Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, çev. Hasan Basri Çantay, el-Kasas 28/85; Kur’ân-ı Kerîm ve Meâlî, çev. Mehmet Nuri Yılmaz, el-Kasas 28/85; Kur’ân-Kerîm ve Türkçesi, çev. Mehmet Çakır, el-Kasas 28/85.

⁷⁵ Kur’ân-Kerîm ve İzahlı Meâlî, çev. Ahmed Davudoğlu, el-Kasas 28/85.

⁷⁶ Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî, çev. Süleyman Ateş, el-Kasas 28/85.

⁷⁷ Kur’ân-ı Kerîm Meâlî, çev. Mustafa Öztürk, el-Kasas 28/85.

⁷⁸ Yüce Kur’ân, çev. Abdulkadir Şener vd., el-Kasas 28/85.

⁷⁹ Hayreddin Karaman vd., Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, 4/385-387.

inmiştir.⁸⁰ Bu yüzden de müfessirlerin ağırlıklı görüşüne göre içinde bulunduğu bağlam itibariyle fiil, "helal kıldı, mübah kıldı" anlamlarını ifade etmektedir. Bu durumda fiille birlikte içinde bulunduğu cümle, Allah'ın helal kıldığı veya mübah kıldığı bir evlilik dolayısıyla Peygamberin hiçbir vebal ve sıkıntısının olmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁸¹ İbn Kesîr (ö.774/1373), "helal kıldı, mübah kıldı" anlamının yanında fiile emretti⁸² anlamına da işaret etmiştir. Mâverdi (ö.450/1058) ise ilk ihtimal olarak "helal kılma" doğrultusunda bir açıklamaya dikkat çekmekle birlikte cümlenin Hz. Zeynep'in mehir almaksızın Hz. Peygamber ile evlenmesi veya Hz. Peygamberin ümmetinden herhangi birine haram olduğu halde dilediği kadar kadın ile evlenme hakkının verilmesi ihtimallerine işaret etmiştir.⁸³ Müfessirlerin fiile verdiği diğer anlamlar ise takdir etti⁸⁴, taksim etti (قسّم)/uygun gördü (أوجب)⁸⁵ ve açıkladı/uygun gördü⁸⁶ anlamlarıdır.

"Farada" fiilinin içinde bulunduğu bağlam itibariyle tefsirlerin de çoğunluğunun tercihi olan "helal/meşru kıldı" anlamı, verilmek istenen mesajı aktarmada yeterli bir tercih olarak kabul edilebilir. "Emretti, açıkladı, uygun gördü, takdir etti" anlamlarının da ayetteki cümlenin söyleniş sebebiyle ilişkilendirildiğinde çok da uzak anlamlar olmadığını söylemek mümkündür. Diğer yandan kelimenin Kur'ân'daki birçok kullanımına uygun düşen asli anlamlarından "lutfetme" anlamıyla da paralellik arzemesi için cümleye "Allah'ın kendisine lütfettiğinde Peygambere herhangi bir zorluk/sıkıntı yoktur" anlamının verilebileceğini de dikkate almak gerekir. Üstelik bu anlam Mâverdi tarafından zikredilen "mehirsiz nikahlanma" ve "istediği kadar eş hakkı" ihtimalleri ile de desteklenmektedir. Tefsirlerdeki doğru anlama aracılık eden bu tercih, tercümelere ise aynı oranda yansımamıştır. Çünkü fiile "helal kıldı"⁸⁷, "takdir edip uygun gördü"⁸⁸, "emretti"⁸⁹, "buyurdu"⁹⁰ anlamlarını veren mütercimler olmakla birlikte kelimenin içinde bulunduğu cümlenin anlamını aktarmada yetersiz kalan, hatta söylenme sebebi ile sözü birbirinden tamamen koparan "farz kıldı" "farz etti" türü⁹¹ anlamlar da bazı mealler tarafından tercih edilmiştir.

Ahzâb sûresi 50. ayette ise fiil, Hz. Peygambere helal olan eşlerle ilgili hükümlerin anlatıldığı ayetin içinde evlenme ile ilgili müminlere yönelik duruma atıfta bulunan cümlenin içinde şu şekilde geçmektedir;

⁸⁰ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-Ğayb*, 25/213.

⁸¹ Bu doğrultudaki tercihler için bk. Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân*, 3/496; eṭ-Ṭaberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 29/119; el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-'uyûn*, 4/407; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 7/124; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (Kahire/Gize: Müessesetü Kırṭuba, Mektebetü'l-Evlâdi's-Şeyḥ li't-Turâs, 2000, 11/174.

⁸² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 11/174.

⁸³ Ayrıntısı için bk. el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-'uyûn*, 4/407.

⁸⁴ Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tabrîr ve't-Tenvîr*, 22/40.

⁸⁵ Zemahşeri fiili bu iki anlam ile açıklamıştır. Bk. ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 5/74.

⁸⁶ Bu iki anlam için bk. el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü ehlî's-sünne*, 8/393.

⁸⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayredin Karaman vd., el-Ahzâb 33/38.

⁸⁸ *Yüce Kur'ân*, çev. Abdulkadir Şener vd., el-Ahzâb 33/38; Benzer tercümelere için bk. *Kur'ân-Kerîm ve İzahlı Meâlî*, çev. Ahmed Davudoğlu, el-Ahzâb 33/38; *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, çev. Süleyman Ateş, el-Ahzâb 33/38.

⁸⁹ *Kur'ân-Kerîm ve Türkçesi*, çev. Mehmet Çakır, el-Ahzâb 33/38; *Son Çağrı Kur'ân*, çev. Salih Akdemir, el-Ahzâb 33/38; *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Mustafa Öztürk, el-Ahzâb 33/38.

⁹⁰ *Kur'ân Meâlî*, çev. Yusuf Işıcık, el-Ahzâb 33/38.

⁹¹ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, el-Ahzâb 33/38; *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Altuntaş – Şahin, el-Ahzâb 33/38; *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâlî*, çev. Mehmet Nuri Yılmaz, el-Ahzâb 33/38; *Kur'ân Meâl-Tefsîr*, çev. Mehmet Okuyan, el-Ahzâb 33/38.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِي أَتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ بِمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَأُمَّرَاءَ مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِنَّ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Ayette Hz. Peygamberin evlenmesi helal olan eşlerin kimlerden olabileceği anlatılmaktadır. Bu bağlamda genel olarak mü'minlerin de eşleri ve cariyeleri hakkındaki hususlara da “farada” fiilinin içinde bulunduğu cümle ile işaret edilmiştir. Fiile verilen anlama göre dikkat çekilen hususlar da değişmektedir. Örneğin Muhammed Esed’e (ö.1992) göre “farada” fiilinin yer aldığı bu ifade ara cümledir ve evlilik konusunda daha önce vahyedilmiş olan Bakara 2/221, Nisâ 4/3-4, Nisâ 4/19-25 ayetlerindeki genel kurallara işaret etmektedir. O açıkça belirtmese de bu tercihi ile fiile “beyan etme/açıklama” anlamında kabul etmektedir.⁹² Mâturîdî de fiile açıklama anlamını vermekle birlikte açıklanan şeyin ne olduğu hususunda iki farklı ihtimale dikkat çekmiştir. Bir ihtimale göre açıklanan şey en fazla dört kadınla evlenilebileceği diğer ihtimale göre ise veli, mehir ve şahit olmaksızın evlenilemeyeceği hususlarıdır. O ayrıca fiile yükümlü kıldık (أوجب) anlamının da verilebileceğine işaret etmiştir. Buna göre cümle, eşleri hakkında onları çeşitli hükümler, haklar ve benzeri hususlar ile yükümlü tutuk anlamını ifade etmektedir.⁹³

Fiili “farz kılma” anlamında kabul eden Zemahşerî’ye göre ise bu cümle Allah’ın mümin erkeklere, kadınlar ve cariyeler hakkında nelerin farz kılınması gerektiğini ve bunları hangi ölçüde ve ne şekilde yerine getirmeleri gerektiğini çok iyi bildiğini haber vermektedir.⁹⁴ Müfessirlerin çoğunluğunun görüşü de bu doğrultudadır ve onların birçoğu farz kılınan şeylerin neler olduğunu da açıkça ifade etmektedir. Bu çerçevede dörtten fazla eş ile evlenmeme, nikah şahidinin olması, mehir verilmesi ve veli izni gibi hususlar farz kılınan hususlar olarak zikredilmektedir.⁹⁵

Tefsirlerdeki açıklamalar doğrultusunda “farada” fiilinin içinde bulunduğu cümlede neye işaret edildiği ile ilgili iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisine göre mü'minlerin kimlerle evlenebileceği ikincisi ise evlilik sırasında hangi kuralların gözetileceğidir. Ayet bütünlüğü gözetildiğinde cümlelerin bu iki ihtimalden kimlerle evlenebileceği hususunu ifade etmesi daha tutarlı bir ihtimal olmaktadır. Çünkü ayetin baş tarafında asıl vurgulanan husus, Hz. Peygamber’in kimleri nikahlayabileceğidir. Bu çerçevede “farada” fiiline ise “beyan etme/açıklama” anlamı verilebilse de ayetin iç bütünlüğü açısından “helal kılma” anlamı da verilebilir. Üstelik bu anlam, diğer örneklerde önerilen “karşılıksız verme, lütfetme” anlamıyla da çelişki oluşturmamaktadır.

Kur’ân meallerinde ise fiil ile ilgili ağırlıklı tercih farz kılma anlamı yönündedir.⁹⁶ Ancak gerek evlenilebilecek kişilerin farz olmaması gerekse de kural olarak zikredilen mehir, şahit, veli

⁹² Bk. Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2/862.

⁹³ el-Mâturîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünneti*, 8/402-403.

⁹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/83.

⁹⁵ Bu doğrultudaki açıklamalar için bk. et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-‘Kur’ân*, 19/136-137; el-Mâverîdî, *en-Nuket ve’l-‘uyûn*, 4/415; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-ve’cîz fî tefsîri’l-kütâbi’l-azîz*, 7/133; el-‘Kurţubî, *el-Câmi li ahkâmî’l-Kur’ân*, 19/189; İbn Kesir, *Tefsîru’l-‘Kur’ânî’l-‘azîm*, 11/194.

⁹⁶ İlgili tercüme için bk. *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, Ahzâb 33/50; *Kur’ân-Kerîm ve İzâhı Meâlî*, çev. Ahmed Davudoğlu, el-Ahzâb 33/50; *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Ahzâb 33/50; *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayredin Karaman vd., el-Ahzâb 33/50; *Son Çağrı Kur’ân*, çev. Salih Akdemir, el-Ahzâb 33/50; *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâlî*, çev. Mehmet Nuri Yılmaz, el-Ahzâb 33/50; *Kur’ân Meâl-Tefsîr*, çev. Mehmet Okuyan, el-Ahzâb 33/50.

izni, en fazla 4 kadınla evlenme sınırı gibi hususların tamamının farz olmaması bu anlamın realiteyi yansıtmakta yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Meallerde fiil için genel tercih olan "farz kılma" dışında "مَا فَرَضْنَا" ibaresine "yapmalarını gerekli kaldığımız şeyi"⁹⁷ "neler şart koştuğumuz"⁹⁸, "buyruğumuzu"⁹⁹, "hükümleri"¹⁰⁰ gibi anlamlar da verilmiştir. Bu anlamlar ise, mesajı aktarmada anlamlı bir cümle kurulmasını sağlamakla birlikte bazılarında fiilin kök anlamının dışına çıkmıştır.

Diğer örneklerin birçoğundaki boyutta tercih farklılığı olmasa da ayetin ifade ettiği anlam ile ilgili tam olarak anlaşılmayan ifadelerin kullanıldığı ve birden çok ihtimal sebebiyle belirsizliğin hissedildiği bir diğer örnek de Tahrim sûresi 66/2. ayetteki "farada" fiilinin tefsiri ve tercümeledeki karşılığıdır. Ayette فَدَّرَضَ اللهُ لَكُمْ تَجَلَّةَ أَيَّمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلِيكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ bağlamında yer alan fiilin ifade ettiği anlam ile ilgili diğer örneklerde olduğu gibi tefsirlerde birden çok ihtimale dikkat çekilmektedir.

Bazı müfessirlere göre ayetteki "farada" fiili "beyan etti, açıkladı" anlamındadır. Mukatil b. Süleyman (ö.150/767) bu müfessirlere aittir. Ona göre bu ayetteki fiil, tıpkı Nûr sûresi birinci ayette olduğu gibi "beyan etti" anlamına gelmektedir. Beyan edilen şey ise Maide sûresi 89. ayetteki "...yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın" uyarısıdır.¹⁰¹ Maverdî'ye göre ise beyan edilen şey yeminlerden çıkış yoludur.¹⁰²

Bazı müfessirler ise fiile "meşru kıldı" anlamını vermiştir. Meşru kılınan şey hususunda ise farklı ihtimallere dikkat çekmişlerdir. Örneğin Zemahşerî tefsirinde bu hususta iki ihtimale yer vermiştir. Birincisine göre meşru kılınan yeminler ile ilgili inşallah diyerek istisnada bulunma; ikincisine göre ise kefarete karşılığında yeminlerin bozulmasıdır.¹⁰³ Maturidî de "meşru kılma" anlamını tercih etmekle birlikte meseleye farklı bir noktadan yaklaşmıştır. Ona göre ayette, önceki ümmetlere kefareti verilse bile tanınmayan yemini bozma iznine, bunun helal kılınmasına vurgu yapılmaktadır. Hz. Eyyub'a hitaben "Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur, yeminini bozma"¹⁰⁴ emri de önceki ümmetlere böyle bir iznin verilmediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla ayetteki meşru kılma anlamındaki fiil, bir nevi genişlik vermeye işaret etmektedir.¹⁰⁵

Fiile verilen anlamlardan biri de "takdir etti" anlamıdır. Buna göre ayet yemini bozmak için size kefarete takdir etti anlamını ifade etmektedir.¹⁰⁶ Doğrudan belirtmese de Kurtûbî'nin tercihi de bu doğrultudadır. Zira o, fiilin anlamını açıklamasa da ayetteki yeminin bozulması için kefarete gerektiğini belirtmiştir. Ona göre hakkında yemin edilen şeyi tekrar mubah kılmak isteyen

⁹⁷ Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, çev. Süleyman Ateş, el-Ahzâb 33/50.

⁹⁸ Kur'an-Kerim ve Türkçesi, çev. Mehmet Çakır, el-Ahzâb 33/50.

⁹⁹ Kur'an Meali, çev. Yusuf Işıcık, el-Ahzab 33/50.

¹⁰⁰ Yüce Kur'an, çev. Abdulkadir Şener vd., el-Ahzâb 33/50; Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Mustafa Öztürk, el-Ahzâb 33/50.

¹⁰¹ Mukâtil b. Süleymân, Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, 4/376; Bunu kabul eden veya buna işaret eden diğer müfessirler için bk. eṭ-Taberî, Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an, 23/90; İbn Atiyye, el-Muḥarrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz, 8/341.

¹⁰² el-Mâveridî, en-Nuket ve'l-'nyûn, 6/39.

¹⁰³ ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 6/155.

¹⁰⁴ Sâd 38/44

¹⁰⁵ el-Mâturidî, Te'vîlâtü ebli's-sünne, 10/78.

¹⁰⁶ el-Mâveridî, en-Nuket ve'l-'nyûn, 6/40.

kefaretle yükümlüdür. Kefaret ise Mâide 5/89. ayette belirtilen on fakiri doyurmak, giydirmek ya da köle azat etmektir.¹⁰⁷

Filinin anlamı ile ilgili belirtilen bir diğer anlam ise “kesinleştirdi, sabit kıldı” (أَثَبَتْ) anlamıdır. Bu, İbn Atiyye'nin (ö.541/1147) “beyan etti” anlamı ile birlikte zikrettiği anlamdır.¹⁰⁸

Ayetteki “farada” filinin tercümesinde de tefsirlerde olduğu gibi bir çeşitlilik söz konusu olsa da tercihler daha çok “meşru kıldı”¹⁰⁹ ve “farz kıldı”¹¹⁰ anlamlarında yoğunlaşmaktadır. Bu iki anlam doğrultusundaki bazı tercümelemlerde “kefaretle”, “kefareti”, “gerektiğinde” gibi ilaveler ile cümlelerdeki tutarsızlık ve muğlaklık giderilmeye çalışılmıştır. Meallerdeki “meşru kılma” anlamının dayanağının tefsirler olduğu muhakkak olmakla birlikte “farz kılma” anlamı ile nasıl bir amaç güdüldüğü anlaşılmış değildir. Zira “Allah size yeminleriniz bozmayı farz kılmıştır” şeklindeki bir anlam ifade olarak barındırdığı tutarsızlık ile her şeyden önce Kur’ân’ın ruhuna aykırı düşmektedir. Çünkü o, yeminlere sadakati önermekte ve bozmamak gerektiğine vurgu yapmaktadır.¹¹¹ Bu bakımdan böyle bir tercüme ayetin maksadını tam olarak yansıtmamaktadır.

Gerek tefsirlerdeki çok anlamlılığı gerekse de meallerdeki tutarsızlığı gidermenin yolu ise daha önce ele alınan örnekler ile de aynı doğrultuda “lutfetti” anlamını tercih etmektir. Çünkü bu anlam hem kelimenin asli anlamlarındandır hem bağlama uygun düşmektedir hem de diğerlerine göre daha anlaşılır olmaktadır. Maturidi'nin ayeti önceki ümmetlere verilmeyen yeminleri bozma izninin bu ümmete verilmesi ile açıklaması da bu görüşü desteklemektedir. Bu durumda ayet, “Allah gerektiğinde size yeminlerinizi bozmayı lütfetmiştir” anlamına gelmektedir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere “farada” filinin ifade ettiği anlam ile “bu filin Kur’ân’daki anlamı şudur” ifadesini kullanmayı sağlayacak bir konsensus sağlanamamıştır. Zira filin anlamı ile ilgili hem aynı ayetteki kullanımında görülen birden çok ihtimal hem de bir ayetten diğerine geçişte görülen tercih farklılıkları bu kanaati desteklemektedir. Bu anlamda istisna kabul edilebilecek tek örnek Bakara sûresi 236 ve 237. ayetlerdeki kullanımındadır. Çünkü bu iki ayette fil ve ondan türeyen “farâda” kelimesine verilen anlam ile ilgili kayda değer bir farklılık görülmemektedir. Genellikle aynı doğrultuda anlaşılan ve tercüme edilen “farada” filinin ayet bütünlüğündeki yerleri şu şekildedir;

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرَهُ وَعَلَى الْمُفْتَرِ قَدَرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا
عَلَى الْمُحْسِنِينَ

وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بَيْنَهُ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا
أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

¹⁰⁷ el-Kurṭubî, *el-Câmi li abkâmi'l-Kur'ân*, 21/78.

¹⁰⁸ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsiri'l-kitâbi'l-aẓîz*, 8/341.

¹⁰⁹ Bk. *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Altuntaş – Şahin, et-Tahrîm 66/2; *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayredin Karaman vd., et-Tahrîm 66/2; *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâlî*, çev. Mehmet Nuri Yılmaz, et-Tahrîm 66/2; *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, çev. Süleyman Ateş, et-Tahrîm 66/2; *Son Çağrı Kur'ân*, çev. Salih Akdemir, et-Tahrîm 66/2; *Yüce Kur'ân*, çev. Abdulkadir Şener vd., et-Tahrîm 66/2; *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Mustafa Öztürk, et-Tahrîm 66/2

¹¹⁰ Bk. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, et-Tahrîm 66/2; *Kur'ân-Kerîm ve İzahlı Meâlî*, çev. Ahmed Davudoğlu, et-Tahrîm 66/2; *Kur'ân Meâlî*, çev. Yusuf Işıcık, et-Tahrîm 66/2. *Kur'ân Meâl-Tefsîr*, çev. Mehmet Okuyan, et-Tahrîm 66/2.

¹¹¹ Bk. el-Bakara 2/225; el-Mâide 5/89; en-Nahl 16/92 gibi.

Fiil her iki ayette de boşamanın zamanı ile ilgili bir duruma işaret eden cümlenin önemli bir unsuru konumundadır. Tefsirlerin çoğunluğuna göre içinde bulunduğu cümlede fiil takdir anlamı doğrultusunda "belirleme" anlamını¹¹², "farida" kelimesi ise kocanın evlendiği kadın için yükümlü olduğu "mehir" anlamını ifade etmektedir.¹¹³ Bu yüzden her iki ayette de cümle, evli olup da boşanma aşamasına gelen eşler için evlilikleri sürecinde söz konusu olan "mehir belirlenme" aşamasını ifade etmektedir.¹¹⁴ Müfessirler arasındaki bu paralellik Kur'ân meallerine de yansımıştır. Meallerde de ibare "mehir belirleme"¹¹⁵, "mehir tespit etme"¹¹⁶, "mehir tayin etme"¹¹⁷ ve "mehir kesme"¹¹⁸, "mehir biçme"¹¹⁹, "mebrin adını koyma"¹²⁰ gibi aynı doğrultudaki karşılıklar ile tercüme edilmiştir.

Meal ve tefsirlerde "farîda" kelimesine "mehir" anlamı, fiile ise belirleme anlamı verilmesi yaygın kanaat olmakla birlikte bu iki kelime için farada fiilinin "borç olarak değil de geri almamak üzere bağış olarak verme" anlamına daha uygun bir anlamlandırma da mümkündür. Bu doğrultuda mehir olarak ıstılahlaşan kavramın, ayetlerde genel anlamda geri almamak üzere vermeyi ifade etmesi daha doğru olmaktadır. Bu durumda ayetlerde esasen şöyle bir anlam muhtemel hale gelmektedir: "Henüz kendilerine dokunmadan veya kendilerine henüz bir bağışta bulunmadan kadınları boşamanızda sizde günah yoktur..." "Kendilerine bir bağışta bulunmuş iken, kendilerine dokunmadan eşlerinizi boşarsanız, bu takdirde belirlediğiniz bağışın yarısını vermeniz gerekir..."

"Farada" fiilinin anlamı açısından ele alınan Bakara 236 ve 237. ayetlerde fiilden türeyen "ferîda" kelimesi bunlar dışında 4 ayette 5 defa daha geçmektedir. Nisa 11. ayette ölen bir kişinin mirasçılarının paylarına işaret edildikten sonra *فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ* terkibi içerisinde pay alanlara işaretten "lütf" anlamında geçmektedir. Aynı sûrenin 24. ayetinde ise evlenmesi helal olan kadınlara evlenecek kişinin yerine getirmesi gereken mehir yükümlüğü kapsamında *فَأْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاصَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ* şeklinde iki defa geçmektedir. Tevbe 60. ayette ise bu kelime Nisa 11'de olduğu gibi *فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ* terkibi ile zekat verilmesi gereken kişilere işaretten sonra zikredilmektedir. Bu bağlamda da kelimenin anlamı zekat alan kişilere Allah'ın lütfuna vurgu yapmaktadır.

"Farada" fiilinden türeyen bir diğer kelime olan "mefrûd" ise Nisa 7 ve 118. ayetler olmak üzere iki ayette geçmektedir. Her iki ayette de "نَصِيْبًا مَفْرُودًا" terkibi ile geçen bu kelime ilkinde

¹¹² Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 6/149.

¹¹³ el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn*, 1/305.

¹¹⁴ Bu doğrultudaki açıklamalar için bk. Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil*, 1/200; eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 4/289-313; el-Mâturidî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 2/195-196; ez-Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, 1/462; el-Ḳurtubî, *el-Câmi li abkâmi'l-Kur'ân*, 4/157-170.

¹¹⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Bakara 2/236; *Kur'ân Meâlî*, çev. Yusuf Işıcık, el-Bakara 2/236-237; *Son Çağrı Kur'ân*, çev. Salih Akdemir, el-Bakara 2/236-237; *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Mustafa Öztürk, el-Bakara 2/236-237; *Kur'ân Meâl-Tefsîr*, çev. Mehmet Okuyan, el-Bakara 2/236-237.

¹¹⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, el-Bakara 2/237.

¹¹⁷ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, el-Bakara 2/236-237; *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayredin Karaman vd., el-Bakara 2/236-237.

¹¹⁸ *Kur'ân-Kerîm ve İzahlı Meâlî*, çev. Ahmed Davudoğlu, el-Bakara 2/236-237; *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, çev. Süleyman Ateş, el-Bakara 2/236-237.

¹¹⁹ *Kur'ân-Kerîm ve Türkçesi*, çev. Mehmet Çakır, el-Bakara 2/236; *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâlî*, çev. Mehmet Nuri Yılmaz, el-Bakara 2/236-237.

¹²⁰ *Kur'ân-Kerîm ve Türkçesi*, çev. Mehmet Çakır, el-Bakara 2/237.

anne-babanın ve yakın akrabasının miras bıraktığında erkek ve kadın mirasçının payının sıfatı olarak yer almakta ve o payın “belirliliğine” işaret etmektedir.¹²¹ İkinci ayette ise aynı anlamda ancak farklı bir bağlamda geçmektedir. 118. ayetteki “belirlilik” şeytanın kandırıp kendi safına çektiği kitlenin sıfatı olmaktadır.¹²² Bu anlam, kelimenin kertik atmak, çentik koyma şeklindeki lügavi manasına da uygun düşmektedir. Zira bir şeye çentik atmak onu bir şekilde belirlemek ve diğerlerinden ayırmak anlamına da gelmektedir.

Fiil ile kökü bakımından ilişkili olması sebebiyle dikkat çekilmesi gereken son kelime ise Bakara 68. Ayette geçen ve İsrailoğullarının kesmesi gereken sığırın yaşı ile ilgili bilgi veren **لَأَنهَا** cümlesindeki “fârid” kelimesidir. Yaşlı, yaşça büyük anlamını ifade etmektedir.¹²³ “Farada” fiilinin ayrıntılı olarak ele alındığı bu çalışmada onunla ilişki olan kelimeler kapsamında kısaca atıfta bulunulan “ferîda, mefrûd ve fârid” kelimelerinin anlamı ile ilgili meal ve tefsirlerde fiil halindeki benzer bir belirsizliğin ve çoklu tercihin söz konusu olmaması sebebiyle ayrıntılı bir şekilde değerlendirme yapılmamıştır. Hem bunlar hakkında kayda değer bir ihtilafın söz konusu olmaması hem de çalışmanın hacminin sınırlılığı sebebiyle “ferîda, mefrûd ve fârid” kelimelerinin ayrıntısı başka çalışmalara bırakılmıştır.

4. Belirsizlikleri Giderecek Doğru Anlam ve Gerekçeleri

“Farada” fiilinin Bakara 236 ve 237. ayetlerin dışındaki diğer bütün kullanımlarında hangi anlamı ifade ettiği hususunda meal ve tefsirlerde birçok ihtimal karşımıza çıkmaktadır. Çünkü hem bir ayetteki kullanımı ile ilgili işaret edilen birden çok ihtimal hem de genel anlamda her bir kullanımda gündeme gelen anlamlar değerlendirildiğinde “*farz kıldı, farz etti, zorunlu kıldı, gerekli kıldı, karar verdi, niyet etti, takdir etti, beyan etti, indirdi, verdi, sorumluluk yükledi, mükellef kıldı, belal kıldı, mübah kıldı, taksim etti, uygun gördü, meşru kıldı, kesinleştirdi*” olmak üzere fiil ile ilgili geniş bir anlam yelpazesi ihtimal haline gelmektedir. Her ne kadar bazılarının bağlam itibarıyla bazılarının ise kelimenin aslî anlamları itibarıyla kullanımı uygun olmasa da ayetleri meal ve tefsirler aracılığıyla anlamaya çalışan muhatap bu anlam çeşitliliği ile belli ölçüde bir belirsizliğe ve tutarsızlığa maruz bırakılmaktadır. Özellikle de kelimenin fikhî bir terime dönüşmüş olması ve bu şekliyle zihinlere yerleşmiş olmasının etkisiyle fiile ilk akla gelen “farz kıldı” anlamı verilmek istendiğinde “sûreyi farz kıldı” örneğinde olduğu gibi hangi gerekçeye istinaden yapıldığı belli olmayan kelime takdirleri ile “sûrenin hükümlerini farz kıldı” şeklindeki girişimler de genele şamil tam ve yeterli bir çözüm olmamaktadır. Gündeme gelen farklı farklı anlamlar sebebiyle “fiilin ayetteki anlamı nedir” sorusunun net bir şekilde cevaplandırılması mümkün olmamaktadır. Bazı tercihlerde ayet bazlı çözümler üretilerek fiilin esas anlamından ziyade bağlamın zorunlu kıldığı anlamların tercihi de problemin çözümüne katkı sağlamamaktadır. Çünkü ayet bazlı bu çözümler diğer ayete geçildiğinde yetersiz kalmaktadır.

Kelimenin esas anlamının, bağlamın veya Kur’ânî bütünlüğün çoğu zaman göz atılmadığının de işareti olan bu anlam kargaşası sebebiyle fiilin içinde bulunduğu cümlenin anlaşılması zorlaşmaktadır. Hangi anlamın tercih edileceği noktasında tereddütler yaşanmaktadır. Bu açıdan fiil için ihtilafın ve çeşitliliğin söz konusu olduğu bütün ayetlerde geçerli olabilecek, Kur’ân’ın iç tutar-

¹²¹ Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil*, 1/359.

¹²² Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil*, 1/408.

¹²³ Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil*, 1/114.

lılığına hanel getirmeyecek, "Kur'ân'daki genel anlamı şudur" hükmünü perçinleyecek, ilave kelime takdirlerini gerektirmeyen, mesajın anlaşılması hususunda tereddüt ve ihtilafları gideren bir anlam belirlenmelidir. İşte bu kıstaslar çerçevesinde ayet bazlı değerlendirmelerde ما أعطاني قرضًا ولا فرضًا kullanimından¹²⁴ da anlaşılacağı üzere fiilin esas anlamlarından "karşılıksız verme, borç olmaksızın verme, hibe etme"¹²⁵ doğrultusunda önerilen "gönülden gelerek yapma, meşru kılma, helal kılma, lütfetme" anlamlarının dikkat çekilen bütün problemleri ortadan kaldıracak yeterlilikte olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira böyle bir tercih neticesinde fiilin kök anlamı gözetilmekte, bağlamsal uygunluk oluşturulmakta ve fiilin geçtiği farklı ayetler arasında ahenk yakalanmaktadır. Bu hususların ayrıntılı bir şekilde ele alınması önerilen anlamın gerekçelendirilmesine de katkı sağlayacaktır.

Fiil için önerilen anlamlara dayanak olan "karşılıksız verme, borç olmaksızın verme, hibe etme" anlamını ifade eden cahiliye dönemi şiir örnekleri bu anlamın onun aslî anlamlarından biri olduğunu göstermektedir. Örneğin kelimenin bu anlamı, Kur'ân öncesi dönemdeki cahiliye şiirlerinden şu dizelerde de mevcuttur;

أخو ثقة فيها بقرض ولا فرض وما نالها حتى تجلث وأسفرت

Fakirlik başıma geldiğinde dahi hiçbir dosttan ne bir hibe ne de borç istedim, sıkıntılara sabrettim ve halimi hiç kimseye şikayet etmedim.¹²⁶

ضنت عليك لميس بالقرض وأبت فما تجزيك بالقرض

Lemîs, sana dişe dokunur bir lütufta bulunmadı,

İhtiyaçlarını görecektir yeterli miktarda borç vermeyi de reddetti.¹²⁷

Şiirlerdeki bu anlam doğrultusunda fiilin geçtiği ibarelere verilen "kim bu aylarda gönülden isteyerek hac yaparsa"¹²⁸, "lüftettiğimiz süre"¹²⁹, "Sana Kur'ân'ı lütfeden"¹³⁰, "Allah'ın kendisine lüftettiğinde"¹³¹, "Müminlere eşleri ve câriyeleri hakkında helal kıldıklarımızı (lüftediklerimizi) bilmekteyiz"¹³², "Allah gerektiğinde size yeminlerinizi bozmayı lütfetmiştir"¹³³ anlamları her bir ayetin içinde bulunduğu bağlamda kolayca anlaşılmasını sağlamaktadır. Özellikle de farz kılma, açıklama anlamları verildiğinde ortaya çıkan anlam boşluklarını gidermede başvurulan parantez içi ve dışı kelime takdirlerine ihtiyaç ortadan kalkmaktadır. İlave izah ve kelimelere ihtiyaç duyulmadan sadece lafızda geçen kelimelere verilen anlam ile muhatabın anlamasına imkan verilmektedir.

¹²⁴ el-Ezherî, *Tebzîbü'l-luğa*, 12/13.

¹²⁵ Bk. Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, 3/313; el-Ezherî, *Tebzîbü'l-luğa*, 12/13; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 4/489.

¹²⁶ Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Süleymân b. İsmâ'îl Şentemerî, *Şerbu Hamâseti Ebî Temmâm*, thk. Ali el-Mufaddal Hamudan (Beyrût: Dâru'l-Fikrî'l-Muâsır/Dâru'l-Fikr, 1413/1992), 2/712.

¹²⁷ Envâr Mahmûd es-Sâlih – Ahmed Haşim es-Sâmîrî, *Divânü Ebî Davâd el-Iyâdî* (Dimeşk: Dâru'l-Asmâi, 1431/2010), 124.

¹²⁸ el-Bakara 2/197.

¹²⁹ en-Nûr 24/1.

¹³⁰ el-Kasas 28/85

¹³¹ el-Ahzâb 33/38.

¹³² el-Ahzâb 33/50.

¹³³ et-Tahrîm 66/2.

File verilecek lütfetme ve bu doğrultudaki anlamlarla birlikte tefsirlerde görülen her bir ayette farklı bir çözüm üretme¹³⁴ problemi de giderilebilecektir. Başka bir ifadeyle kelimenin anlamı ile ilgili Kur'ânî bütünlük oluşturulmuş olacaktır. Böylece muhatabın yaşayacağı hangi anlamın doğru olduğu ile ilgili muhtemel bir tereddüt durumu da ortadan kalkmış olacaktır. Zira önerilen anlam, ihtilafa konu olan bütün ayetleri kapsamaktadır. Bağlama uygun küçük revizeler ile doğru ve anlaşılır cümleler rahatlıkla kurulabilmektedir. Farklı farklı ayetlerde anlam birlikteliği sağlanmış olduğundan ve belli bir ahenk yakalandığından çoklu tercih kaynaklı karışıklık ve belirsizlik ortadan kalkmış olmaktadır.

Türkçeye aynı lafızla geçmesi sebebiyle daha çok da meallerde fiil ile ilgili kullanılan “farz kıldı” karşılığının uygun olmadığı bir göstergesi de Kur'ân'da bu anlamı ifade eden başka bir fiilin olmasıdır. Çünkü içinde bulunduğu bağlam itibarıyla “farz kılma” tabiri uygun düşen ayetlerde “ketebe/kütibe” fiili kullanılmaktadır. Örneğin kısasın¹³⁵, vasiyette bulunmanın¹³⁶, orucun¹³⁷ ve cihadın¹³⁸ farz kılınması bu fiille ifade edilmektedir. Dolayısıyla “farada” fiili, Kur'ân'ın hiçbir ayetinde “farz kıldı” karşılığında kullanılmamaktadır. Kullanıldığı cümlelerde hiçbir ilave yapmadan “farz kıldı” anlamı verildiğinde ortaya çıkan “Allah size yeminlerinizi bozmayı farz kıldı”, “farz kaldığı-mız sûre” şeklindeki muğlak ifadeler de bu kanaati desteklemektedir. Bu bakımdan fiile “farz kıldı” anlamı verebilmek için kelime ilaveleriyle ayette kastedilen anlama uygun düşmeyen karşılıklardan kaçınılmalıdır.

Sonuç

Meal ve tefsirlerin en önemli işlevi hangi sebeple olursa olsun ayetleri doğrudan anlama imkânı olmayanların kastedilen mesajı almasına aracılık etmektir. Bu açıdan açık ve anlaşılır bir dil kullanılmalı, muhatabın zihnini karıştıracak belirsizlik ve ihtilaflardan olabildiğince uzak durulmalıdır. Bu gereklilik bir meal ve tefsirin misyonunu yerine getirip getirmediğinin de en önemli göstergesidir. Bu anlamda büyük oranda yeterli ve tatmin edici net bilgiler ihtiva etseler de zaman zaman bazı eksiklikler de söz konusu olabilmektedir. Bu çerçevede “farada” fiili de anlamı ile ilgili belirsizlik ve ihtilafın daha fazla hissedildiği ve muhataba net mesajın verilmesinin sekteye uğradığı kelimelerden biridir. Bu fiil ile ilgili meal ve tefsirlerde birbiriyle de ilintili üç problem dikkat çekmektedir. Birincisi müfessir ve mütercimlerin ayet bazlı bir anlam istikrarı sağlayamamış olmasıdır. İçinde “farada” fiilinin geçtiği her bir ayette hem bazılarının birden çok ihtimale yer vermesi hem de birbirleriyle mukayese edildiğinde aynı ayetle ilgili farklı farklı anlamların ortaya çıkması bu durumun net bir göstergesidir. İkincisi ise fiilin geçtiği ayetler arasında bir anlam istikrarının yakalanamamasıdır. Aynı ayette söz konusu olan anlam çeşitliliği ayetler arasında da söz konusu olmaktadır. Zira müfessir ve mütercimlerin genel olarak her ayette farklı bir çözüm geliştirip farklı anlamlara işaret etmesi hem kendi içinde hem de diğerleriyle mukayesede muhatabı çok fazla ihtimal ile karşı karşıya bırakmaktadır. Üçüncü problem ise, fiili “farz kıldı” anlamında kabul edip

¹³⁴ Örneğin Zemahşerî fiile Bakara 197'de “gerekli/zorunlu kılma”, Nûr 1'de “farz kılma ve açıklama”, Kasas 85'te “farz kılma ve mükellef yapma”, Ahzâb 38'de “taksim etme ve uygun görme”, Ahzâb 50'de “farz kılma” ve Tahrîm 2'de ise “meşru kılma” anlamlarını vermiştir.

¹³⁵ el-Bakara 2/178.

¹³⁶ el-Bakara 2/180.

¹³⁷ el-Bakara 2/183.

¹³⁸ el-Bakara 2/216; el-Nisâ 4/77

ortaya çıkan garip ve muğlak cümleleri kelime takdirleriyle revize etme çabasıdır. Kısacası bu problemlerle birlikte müfessir ve mütercimler hem birbirlerine göre bir konsensus oluşturamamış hem de kendi içlerinde bir tutarlılık gösterememiştir. Bu da doğal olarak meal ve tefsirler aracılığıyla ayeti anlamaya çalışan muhatabı bir belirsizliğe, zihni karışıklığa ve tercihinin ne olması gerektiği hususunda bir tereddüt yaşamasına sebep olmaktadır.

Fiilin anlamı ile ilgili meal ve tefsirlerdeki mevcut durumun anlamayı zorlaştırıcı bir görüntü vermesi onunla ilgili bu problemi giderici daha uygun bir anlamın tespitini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede gerekçeleriyle birlikte önerilen ve fiilin yer alıp da hakkında ihtilafın olduğu bütün ayetlere de uygun düşen “karşılıksız verme, borç olmaksızın verme, hibe etme” kök anlamları doğrultusundaki “gönülden gelerek yapma, meşru kılma, helal kılma, lütfetme” karşılıkları önemli ölçüde problemi gidermektedir. Zira bu ihtimal ile birlikte “fiilin Kur’ân’daki anlamı şudur” kanaatini destekleyecek bir anlam istikrarının sağlanması da daha kolay hale gelmektedir. Bazı tercihlerde görülen muğlak ve karşılığı olmayan ifadeler ortadan kalktığından kelime takdirlerine ise ihtiyaç duyulmamaktadır. İlave izah ve kelimelere ihtiyaç duyulmadan sadece lafızda geçen kelimelere verilen anlam ile muhatabın anlamasına imkan verilmektedir. Böylece meal ve tefsirlerin muhatabın zihnini karıştırmak için değil belirsizlik ve kapalılıkları gidererek durumu netleştirme işlevi bir fiilde daha tecelli etmiş olacaktır.

Kaynakça

- Alkış, Alpaslan. *İslam Hukuk Usûlü*, İstanbul: Ravza Yayınları, 2020.
- Bulut, Ali. “Kur’ân’daki Çok Anlamlı Kavramların Türkçe’ye Çevirisi Sorunu (İsraf Kavramı Örneği)”. *Diyanet İlmî Dergi* 42/1 (2006), 79-94.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sihâb tâcü'l-luğa ve shâbi'l-arabiyye*. Thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1404/1984.
- Cora, Mustafa. “Kur’ân Tefsirinin Önemi/Kulluk ve Dini Görevle İlgisi”, *Kesit Akademi Dergisi* 5/18 (2019), 87-100.
- ed-Dervîş, Muhyiddin. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhu*. 9 Cilt. Beyrût-Dımeşk: Dâru'l-Yemâme ve Daru İbni Kesîr, 1420/1999.
- Esed, Muhammed *Kur'ân Mesajı*. Çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tebzîbü'l-luğa*. Kâhire: ed-Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme, ts.
- Görener, İbrahim. “Anlama-Algilama ve Tefsir”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2003), 275-304.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-ayn*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İbn Âşur, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tabrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib. *el-Mubarrerü'l-vecîz fî tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Hayr, 2007.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Fikr 1979.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. 15 Cilt. Kâhire/Gize: Müessesetü Kırţuba, Mektebetü'l/Evlâdi's-Şeyh li't-Turâs, 2000.
- İşler, Emrullah. “Secde' Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri sorunu”. *İslâmiyât* 1/3 (1998), 105-115.
- İşler, Emrullah. “Fitne Katilden Beter mi? -Fitne Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu”. *İslâmiyât* 2/2 (1999), 137-153.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2014.

Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli. çev. Hayredin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. Çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Kur'ân-ı Kerîm Meali. Çev. Mustafa Öztürk. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.

Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli. Çev. Mehmet Nuri Yılmaz. Ankara: Moro Yayıncılık, 2000.

Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm. Çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: Risale Yayınları, 1993.

Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçesi. Çev. Mehmet Çakır. Ankara: Özkan Matbaacılık, ts.

Kur'ân Meâli. Çev. Yusuf Işıcık. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2010.

Kur'ân Meâl-Tefsir. Çev. Mehmet Okuyan. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021.

Kur'ân-Kerîm ve İzahlı Meâli. Çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Çelik Yayınevi, 1981.

Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli. Çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

el-Kurtubî, Muḥammed b. Aḥmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vilâtu ehlî's-sünne*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.

el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *en-Nuket ve'l-'uyûn*, 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye - Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfîyye, ts.

Muḳâtil b. Süleymân. *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân*. Thk. Abdullah Maḥmûd Şeḫhâte, 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü't-Târîḫî'l-Arabî, 2002.

en-Nesefî, Ebu'l-Berakât. *Menâru'l-envâr*. Çev. Soner Duman, Osman Güman ve Süleyman Kaya. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016.

Pak, Zekeriya – Tiyek, Fatih. "Kur'ân'da 'İhtilaf' Kavramı ve Türkçe Çeviri Sorunu". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 42/2 (2018), 1273-1295.

Pak, Zekeriya. "Kur'ân'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri". *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2004), 91-111.

er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

es-Sâlih, Envâr Mahmûd – es-Samirrâî, Ahmed Haşim. *Divânu Ebî Davâd el-Iyâdî*. Dımeşk: Dâru'l-Asmâî, 1431/2010.

es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *Usûlü's-Serabsî*. 2 Cilt (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015.

Son Çağrı Kur'an. Çev. Salih Akdemir. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdirrahmân. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*. 2 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.

Şentemerî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Süleymân b. İsâ A'lem, *Şerhu Hamâseti Ebi Temmâm*. Thk. Ali el-Mufaddal Hammudan. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır/Dâru'l-Fikr, 1413/1992.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 26 Cilt. Kâhire: Dâru Hicr, 2001.

Yüce Kur'an. Çev. Abdulkadir Şener vd. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2011.

ez-Zemahşerî, Carullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an bakâiki gavâmi'izî't-tenzîl ve nyuni'l-ekavil fî vücûhi't-te'vîl*. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burbân fî ulûmi'l-Kur'an*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Fatih TİYEK / Zekeriya PAK

Finansman / Funding

Yazarlar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The authors acknowledge that received not external funding support of this research.

Yazar Katkıları / Authors Contributions:

Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study	: FT (%60), ZP (%40)
Veri Toplanması / Data Collection	: FT (%60), ZP (%40)
Veri Analizi / Data Analysis	: FT (%60), ZP (%40)
Makalenin Yazımı / Writing up	: FT (%70), ZP (%30)
Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision:	FT (%70), ZP (%30)

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.